

ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ, ЯК СТРУКТУРНИЙ КОМПОНЕНТ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦЯ ОВС

Удосконалення діяльності органів внутрішніх справ та виконання покладених на них завдань значною мірою залежить від рівня професійного відношення до посадових обов'язків. З'ясовано, що слово «компетентність» походить від латинського слова «competens» і перекладається як «належний», «здатний». Науковець Т.Б. Волобуєва [1, - С.12] вказує на те, що коли говорять про «компетентну людину», то звичайно мають на увазі, що вона обізнана в певній царині діяльності, а тому має право за своїми знаннями та повноваженнями виконувати певну роботу чи виступати експертом з якого бажано питань. Експерти країн Європейського Союзу [2] визначають поняття компетентності як здатність застосовувати знання й вміння. Відповідно, під компетентністю ми розуміємо не лише сукупність знань, умінь та навичок, якими повинен володіти і користуватись фахівець, але й здатність їх виконувати. На нашу думку «здатність» – це наявність в особистості професійно важливих якостей, головним компонентом яких виступає мотиваційна спрямованість.

Сучасні теоретичні та практичні дослідження характеризуються полегамністю думок щодо професійно важливих якостей. Більшість науковців (А.М. Бандурка, С.П. Бочарова, Е.В. Землянска [3], О.Ф. Скакун [5], В.С. Венедиктов, М.І. Іншин, М.М. Клемпарський [4] та ін.) розглядають особливості професійних якостей особи через призму вимог до професійної компетенції, тобто посади якій повинен відповідати фахівець. Ми схилиємось до наукових поглядів А.В. Москаленко [7] та О.С. Губарєвої [9], які зазначають професійні якості як необхідний елемент формування компетентності.

Мета наукової роботи полягає в узагальненні існуючого стану наукової розробки структурних компонентів компетентності та визначенні професійно важливих якостей, що сприяють формуванню компетентного слідчого.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються наступні завдання:

- 1) Розглянути стан наукової розробки професійно важливих якостей у загальній системі наук.
- 2) Встановити структурні компоненти професійно важливих якостей як підґрунтя формування компетентного фахівця органів досудового слідства.
- 3) Визначити перелік професійно важливих якостей, що необхідні для розвитку компетентності слідчого.

Компетентність ми розглядаємо як суб'єктивний фактор фахівця, який пов'язаний не тільки із сумою необхідних знань, умінь і навичок, але й спроможністю їх застосування при здійсненні професійної діяльності. Коли мова йдеться про посаду слідчого, однією із складових та головних для формування компетентного фахівця є професійно важливі якості (інтелектуальні, моральні, вольові, ділові, комунікативні та психофізіологічні) та мотивація.

Професійно важливі якості ми розглядаємо структурно. На нашу думку мотивація (потреба, установки, мета) – є пусковим механізмом компетентної спроможності фахівця. При виконанні професійних обов'язків у слідчого мотиваційними якостями можуть бути не тільки ті, що пов'язані з благами індивідуального характеру, але й суспільного. Оскільки правоохоронець працюючи за даною посадою вважає, що може принести найбільшу користь суспільству. Саме такі мотиви можуть зумовлювати не тільки вибір спеціальності але й рівень здійснення діяльності, характер вимогливості до себе при виконанні роботи. Крім того, певний комплекс мотивів може бути пов'язаний з самим процесом діяльності. Мотиви ці можуть носити різний характер: звичка до роботи, відчуття задоволення від розкритої справи, відчуття творчості (в тій або іншій формі) під час здійснення трудової діяльності, що робить цінним сам процес праці.

Серед структурних компонентів професійно важливих якостей слідчого слід виділити інтелектуальні якості. Інтелектуальні якості слідчого характеризуються – швидким сприйняттям інформації; логічним, стратегічним та абстрактним мисленням; професійною пам'яттю, яка відзначається високою ступеню організованості та гостротою запам'ятовування; орфографічною культурою письма; навичками швидкого перекладу усної мови у письмову; аналітичними здібностями інтелекту при сприйнятті інформації, висуванні гіпотез, версій та ін.

Коллектив авторів О.М. Бандурка, С.П. Бочарова, С.В. Землянска [3] в професіограмі слідчого розглядають наступні професійно важливі якості розуму:

- глибину – здатність проникнути за поверхню видимого, в сутність фактів, зрозуміти сенс що відбувається, передбачити найближчі й віддалені, прями та побічні результати явищ і вчинків;

- широту – уміння охопити думкою велике коло питань і фактів, залучаючи знання з різних галузей науки і практики;

- мобільність – здатність продуктивного мислення, мобілізація та використання знань у складних умовах, у критичній ситуації;

- швидкість – уміння вирішувати завдання за мінімум часу, виробляючи прискорену оцінку обстановки і беручи невідкладні заходи;

- самостійність – здатність до постановки цілей і завдань, вміння знаходити їх рішення і шляху до їх досягнення без сторонньої допомоги;

- цілеспрямованість – вольова спрямованість мислення на вирішення певної задачі, здатність тривалий час утримувати її в свідомості і організовано, послідовно, планомірно думати над її роздільною здатністю;

- критичність – уміння зважувати повідомлення, факти, припущення, недопущення помилок і спотворень, розкриваючи причини їх виникнення;

- гнучкість – уміння підійти до явища з різних точок зору, встановлювати залежності та зв'язки.

Наступний структурний компонент професійно важливих якостей компетентності фахівця ОВС – це моральні якості слідчого, які пов'язані із захистом справедливості, утвердженням добра, боротьбою зі злом та несправедливістю; глибоким розумінням цінності особи, її гідності, прав, інтересів та життя як найвищої соціальної цінності держави; прагненням завжди бути на висоті моральних вимог і виконувати їх не заради контролю або страху перед покаранням, а через внутрішні моральні потреби; вмінні зберегти оптимальний, здоровий морально-психологічний настрій в будь-якій ситуації. Коли працівник ОВС попереджає, розслідує та розкриває злочини, забезпечує охорону суспільного порядку і вирішує інші правоохоронні завдання, – він не тільки закріплює законність, але й одночасно діє морально, захищає і висвітлює мораль, довіру громадян до захищеності і упередженості до покарання. Для того щоб попереджати зло, встановлювати добро та справедливість, правоохоронцю необхідно постійно бути на висоті моральних вимог.

Моральні якості по суті це світогляд юриста, що забезпечує глибоке і правильне розуміння не лише питань моралі, але й правої культури правоохоронця, етики професійної поведінки, його тактовності, доброзичливості, правосвідомості та правосвідомленості. Вони включають освоєння слідчим якостей гуманізму, виступаючого нині як загальнолюдський світогляд, і забезпечують розуміння того, що ні мораль, ні гуманізм не обмежують його можливості, не заважають йому працювати, а навпаки – вимагають від нього по-справжньому захищати добро і карати зло, забезпечувати справедливість і повністю реалізувати принцип невідворотності покарання. Доречно з цього приводу зазначає колектив авторів В.С. Венедиктов, М.І. Іншин, М.М. Клемпарський [4, С.83]: «Моральні якості особистості працівника ОВС взаємопов'язані із спрямованістю особистості через високорозвинену правосвідомість, що включає в себе розуміння та дотримання усіх принципів права, усвідомлення почуття законності у здійсненні правоохоронної діяльності».

Вольові професійно важливі якості компетентності слідчого характеризуються складними сукупностями вольових якостей та емоційної витримки. Оскільки дії людини викликаються емоціями, які людина переживає в даний момент. Вольові прагнення виникають не там, де для людини все байдуже, а там, де оточення, думки і ідеї викликають почуття, що робить ці ідеї або привабливими або відштовхувальними. Отже, воля – явище вторинного порядку по відношенню до емоцій, почуттів.

До вольових якостей слідчого ми відносимо:

- енергійність – при виконанні професійних обов'язків слідчий повинен своїми зусиллями швидко піднімати активність до необхідного рівня, вміти контролювати свої здібності;

- сміливість – полягає в тому, що слідчий при виконанні посадових обов'язків постійно знаходиться у небезпеці (для життя, здоров'я особи чи суспільства) і він повинен у такій ситуації зберегти якість діяльності. Інакше кажучи, сміливість пов'язана з умінням протистояти страху і йти на виправданий ризик для досягнення визначеної мети;

- цілеспрямованість слідчого полягає в умінні керуватися в своїх діях і вчинках загальним і стійким цілями, зумовленими його твердими переконаннями у встановленні законності та правопорядку у державі;

- наполегливість – це вміння постійно і тривало добиватися мети, не знижуючи енергії в боротьбі з труднощами, які щоденно можуть виникати у слідчого при спілкуванні із правопорушниками;

- принциповість – це вміння особистості керуватися у своїх вчинках стійкими принципами, переконаннями в доцільності певних моральних норм поведінки, які регулюють взаємини між людьми. Принциповість правоохоронця полягає у стійких діях у межах закону і лише на підставі закону;

- самостійність – це вміння обходитися у своїх діях без чужої допомоги, самостійно вирішувати шляхи поставлених задач, також уміння критично ставитися до чужих впливів, оцінюючи їх відповідно до своїх поглядів і переконань;

- ініціативність слідчого полягає в умінні знаходити нові, нестандартні рішення і засоби розкриття злочинів;

- рішучість – це вміння приймати обдумані рішення, послідовно втілювати їх у життя;

- посидючість – уміння тривалий час знаходитися на робочому місці, працювати з паперами тощо, здійснювати монотонну роботу.

Звичайно, вольові якості – це невід'ємні якості слідчого, оскільки його професійні обов'язки можуть бути пов'язані із необхідністю швидко, але вірно прийняти рішення.

Оскільки слідчий при необхідності своєчасно повинен створити слідчу оперативну групу, керувати діями кожного учасника групи і бути спільною командою, тому, що він очолює і координує роботу у процесі досудового слідства: оперуповноважених, експертів, спеціалістів, і являється відповідальним за

кінцевий результат розкриття справи, – вирішальними тут є ділові якості. На нашу думку ділові якості слідчого, полягають у двох складових елементах організаційних і лідерських.

Так, О.Ф. Скакун [5, С.364] організаційний аспект розглядає через призму планування: 1) власної роботи протягом робочого дня; 2) проведення затримання підозрюваного, організації обшуку та їх підготовки; 3) праці по юридичним справам в умовах ненормованого робочого дня (у випадку звернення в різноманітні установи, організації, до посадових осіб) – не одна хвилина власного та чужого часу не повинна бути згаяна.

Основа організаторських якостей слідчого полягає у здатності точно орієнтуватись у просторі та часі, з організацією спільної праці, здатністю регулювати взаємовідносини, колегіальністю.

Важливу увагу звертають на себе лідерські особливості, які пов'язані з впевненістю в собі, впевненістю у спілкуванні з людьми, вмінням впливати на навколишніх, прагненням до дисциплінованості, наявністю успіху та впливу в очах навколишніх, прагненням бути заміченим, управлінським чуттям, гнучкістю у виборі засобів досягнення цілей. Доречно зазначив науковець В.Л. Васильєв [6], що талановитий організатор навіть у тяжких умовах знайде вихід, на основі доброї орієнтації в обставинах і людях він спершу подумки, а лише потім в дійсності розставить людей відповідно до їх компетентності та повноважень, ураховуючи наявні матеріали та засоби, передбачає перспективи та надихне людей до виконання суспільного обов'язку.

Згідно з дослідженням А.В. Москаленко [7] у структурі професійно важливих якостей професії слідчого найбільшу частку складають комунікативні якості (25,8% від загальної кількості професійно важливих якостей), наприклад, інтелектуальні складають (19,3 %) та вольові (16,1 %). Інші групи якостей належать до меншої частки, але вміщують найбільш специфічні для професії властивості.

Професія слідчого відноситься до групи професій “людина-людина”, тому комунікативні якості є одними із домінуючих. Вони пов'язані із вмінням чітко, лаконічно і юридично грамотно висловлюваності; вмінням на професійній основі вести переговори; вмінням знаходити спільну мову з різними категоріями осіб, – починаючи від керівництва і завершуючи правопорушниками. Вчений І.В. Ващенко [8] зазначив, що необхідно закріплення в навичках правоохоронця психологічних складових професійного спілкування, до яких належать навички звернення до іншої людини; уміння слухати і чути іншу людину; уміння приховувати або навпаки демонструвати емоційний стан в процесі спілкування.

Науковець О.Ф. Скакун [5] комунікативні професійно важливі якості розглядає як: вміння встановити контакт та уникати обговорення тих питань, які традиційно визивають суперечності (наприклад, вести розмову про політику, релігію); вміння здійснювати контроль над процесом бесіди; вміння проявляти співчуття, коли це доречно; психологічна спостережливості – вміння виявляти правду та брехню у відповідях, встановлювати істину по справі; володіння акторськими даними: здатність зобразити незадоволення, страх, радість та інші емоції, у незалежності із ходом власних істинних роздумів і не виявляючи своїх справжніх емоцій в кожному випадку; шанобливе відношення до співбесідника та ін.

Особливу увагу заслуговують також психофізіологічні якості (емоційна врівноваженість; психічна витриманість; вміння працювати в екстремальних умовах та стресових ситуаціях). Як зазначає О.С. Губарева [9] професійно значущі психофізіологічні якості індивіда зумовлені природними задатками та впливають на успішність формування професійно важливих якостей (швидкість сенсомоторних реакцій, зорово-рухової координації, екстра-інтроверсія, енергетизм, типологічні якості нервової системи та інше).

А.В. Москаленко [7] зазначає, психофізіологічні професійно важливі якості полягають у здатності пристосовуватися до частоті зміни характеру роботи протягом робочого дня; уміння знаходити шляхи вирішення завдання (наприклад, визначення причин помилок у діяльності, планування роботи тощо), користуючись уявою, не бачачи самого об'єкту діяльності чи не сприймаючи безпосередньо ситуацію; обережність, володіння собою, витримка при виконанні складної та відповідальної роботи; здатність тривалий час виконувати одноманітну, монотонну роботу, не знижуючи її інтенсивності та якості, здатність зберігати працездатність, володіти собою, бути спокійним у несподіваних робочих ситуаціях, готовність до дії, реакції на раптові сигнали та ситуації, здатність швидко переносити увагу з одного об'єкта на інший.

Отже, нами були розглянуті професійні якості, які повинні бути притаманні слідчому, у сукупності структурних елементів єдиної структури професійно важливих якостей фахівця ОВС, як одного із складового елемента професійної компетентності. Вище зазначені якості складають основу для розвитку та формування компетентної особистості. Слід наголосити на тому, що фахівцям міліції необхідно володіти усією сукупністю зазначених якостей, а не окремими їх видами. Оскільки мотиваційні якості пов'язані мотивами та стимулами, які спонукають до діяльності; інтелектуальні професійно важливі якості характеризуються розумовими, аналітичними, логічними здібностями слідчого у професійній діяльності; моральні якості пов'язані із захистом справедливості, утвердженням добра, боротьби зі злом та несправедливістю; вольові якості пов'язані із зібраністю, самовладанням при певних екстремальних ситуаціях, в яких співробітник ОВС перебуває щоденно; ділові якості співробітника міліції являються взірцем організаційних та лідерських здібностей при виконанні обов'язків; комунікативні якості полягають у вмінні слідчого не тільки знаходити спільну мову з різними соціальними групами, але й слухати і чути; і, звичайно, психофізіологічні якості, які складають основу самоконтролю, самовладання і витримки при постійному контакті із правопорушниками і несприятливими умовами. Як було зазначено попередньо, ми можемо назвати дійсно компетентну особу у правоохоронній діяльності лише ту, яка наділена сукупністю зазначених якостей.

На нашу думку, слід розглядати сукупність структурних компонентів професійно важливих якостей компетентності правоохоронця, серед яких окремим елементом ми визначаємо мотивацію. Тобто на розвиток та формування компетентності здійснюють вплив мотиваційна спрямованість особистості, професійно-важливі якості, наявність у нього знань, умінь та навичок. Тому, ми вважаємо, що в освітньо-кваліфікаційній характеристиці фахівця ОВС (слідчого) слід обов'язково зазначати структурні компоненти професійно важливих якостей, яким повинен відповідати слідчий.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Волобуєва Т.Б.* Розвиток творчої компетентності школярів. – Х., 2005. – С. 12.
2. *Key Competencies. A developing concept in general compulsory education.* Eurydice. The information network on education in Europe, 2002. – 28 p.
3. *Бандурка А.М., С.П. Бочарова, Е.В.* Землянская Юридическая психология: Учебник. - Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. – 596 с.
4. *Венедиктов В.С., Ішчин М.І., Клемтарський М.М. та ін.* Організаційно-правові засади професійної підготовки персоналу органів внутрішніх справ України: Наук.-прак. Посібник/ За заг. ред. проф. В.С. Венедиктова. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внут. справ, 2003. – 212 с.
5. *Скакун О.Ф.* Юридическая деонтология: Учебник. Издание 2-е, с изменениями и дополнениями. - Харьков: Спада, 2006. – 384 с.
6. *Васильев В.Л.* Юридическая психология. Юрид. лит., 1991. – 90 с.
7. *Москаленко А.* Психологічна модель особистості працівника органів внутрішніх справ // Документ HTML. –<http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=86&c=2133>.
8. *Ващенко І.В.* Роль професійного спілкування в управлінні персоналом. - Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр.справ, 2002.- С. 133-137.
9. *Губарева О.С.* Психологічні особливості формування професійної компетентності працівників ОВС: Автореф. дисертації ... наукового ступеню кандидата психологічних наук. – Х., 2005. – 20 с.

Подано до редакції 27.10.08

Науковий керівник: начальник кафедри, к.п.н. О.М. Цільмак.